
UDK: 371.3:316.774
791.4

Izvorni znanstveni članak
Primljen 5. VII. 2017.

DIANA SORIĆ – INES KOMLJENVIĆ
Sveučilište u Zadru, Odjel za klasičnu filologiju
diana.soric@unizd.hr – inesproeski@gmail.com

PRIVATNA PISMA ANTUNA VRANČIĆA I ANDRIJE RAPICIJA

Sažetak

U radu se donosi kritičko izdanje privatnih pisama šibenskoga humanista Antuna Vrančića (*Antonius Verancius*, 1504. – 1573.) i tršćanskoga pravnika Andrije Rapicija (*Andreas Rapicius*, 1533. – 1573.). Sačuvana su tri Antunova pisma na latinskome jeziku iz 1558., 1559. i 1560. i tri Rapicijeva, također na latinskome, iz 1558. i 1560. godine te jedno nedatirano (navodi se samo datum, ali ne i godina). Nedatirano je pismo sačuvano samo u rukopisu i tu će biti po prvi put objavljeno, a ostala su pisma objavljena i u mađarskome izdanju Szalay-Wenzel iz 19. stoljeća. U uvodnim će poglavljima biti riječ o korespondentima, o mađarskome izdanju, rukopisnoj građi te jezičnim osobitostima pisama u odnosu na klasični latinitet, a na kraju se rada nalazi kritičko izdanje pisama napravljeno usporedbom rukopisa iz budimpeštanske knjižnice Széchényi i mađarskoga izdanja.

Ključne riječi: Antun Vrančić; Andrija Rapicije; humanizam; pisma; kritičko izdanje

Uvod

Šest pisama poznatoga hrvatskog humanista rodom iz Šibenika Antuna Vrančića (1504. – 1573.) i ne manje poznatoga talijanskog humanista rodom iz Trsta Andrije Rapicija (1533. – 1573.) samo su mali dio goleme humanističke intelektualne mreže dopisivanja. Znamo da je Vrančić napisao gotovo osamsto pisama koja je uputio raznim europskim učenjacima, crkvenim velikodostojnicima i državnim vladarima, a među njima se nalazi i ovaj talijanski intelektualac Rapicije s kojim je Vrančić održavao prijateljski odnos. (Usp. Sorić, 2009: 83 – 117) U njihovoj se korespondenciji ogledaju književni ukusi, ocjenjuju se djela suvremenika, opisuju se kulturno-povijesna događanja te su važan izvor za bolje poznavanje toga vremena. Upravo kako bi pisma bila pouzdan izvor informacija, važna je i filološka utemeljenost pa se zbog činjenice da dosadašnje mađarsko izdanje Szalay-Wenzel nema kritički aparat pristupilo izradi kritičkoga izdanja ovih šest pisama Vrančića i Rapicija čime se dao pouzdan temelj za svako daljnje proučavanje. Kritičko je izdanje napravljeno prema rukopisnoj građi koja se čuva u budimpeštanskoj knjižnici Széchényi.

1. Kratki životopisi korespondenata

1.1. Antun Vrančić (*Antonius Werantius*)

Antun Vrančić, šibenski diplomat, povjesničar, arheolog, putopisac i crkvenjak rodio se 30. svibnja (usp. Sorić, 2015: 37 – 48) 1504. godine u Šibeniku. Kao dječak udomljavan je kod raznih rođaka zahvaljujući kojima je i stekao bogato obrazovanje. Dio djetinjstva proveo je kod svoga rođaka Ivana Statilića koji je u to vrijeme bio istaknuti biskup erdeljski. On je mladoga Antuna uveo u društveni krug Ivana Zapolje, čijim je tajnikom imenovan 1530. godine nakon završenih studija u Padovi, Beču i Krakovu. Odmah mu je povjeren velik broj diplomatskih misija po europskim dvorovima. Putovao je kraljevskim dvorovima Europe od francuskoga kralja Franje I., preko poljskoga kralja Žigmunda pa sve do Henrika VIII. No Vrančićeva putovanja po Europi nisu bila vezana samo uz politiku,

već se bavio i zadivljujućim kulturnim radom te je tako stvorio brojne veze s intelektualcima svoga vremena. (Usp. Tanta, 2003: 127 – 128)

Nakon smrti Ivana Zapolje, a zbog sukoba na dvoru, Vrančić je 1549. godine prešao u službu Ferdinanda I. Habsburškoga. U Maloj je Aziji i Carigradu pak proveo četiri godine. Povod njegova odlaska u Tursku bila je nova diplomatska misija kod sultana Sulejmana Veličanstvenoga radi sklapanja mira. Za vrijeme toga boravka proučavao je arheologiju i putopise, a i sam je napisao neka djela, koja se danas smatraju jednim od najvažnijih putopisnih djela koja obrađuju temu Balkanskoga poluotoka. Neka od tih djela su: *De situ Trransylvaniae, Moldavie et Transalpinae te Iter Buda Hadrianopolim, anno 1553*. Na području povijesti i arheologije Vrančić je također ostavio traga. Otkrio je natpis *Monumentum Ancyranum* u kojem su opisana djela cara Augusta. (Usp. Tanta, 2003: 129) Nakon povratka iz Turske imenovan je biskupom, županom i kraljevim savjetnikom. Nakon pada Sigeta Vrančić je ponovo poslan da izmoli primirje s Turcima. Tako je pregovarao s Mehmed-pašom Sokolovićem i zahvaljujući njemu 1568. potpisan je mir na osam godina. U to vrijeme sprijateljio se sa samim pašom Sokolovićem, a prijateljevao je i s mnogim hrvatskim velikanima kao što su Nikola Zrinski, Trankvil Andreis, Andrija Rapicij, Juraj Drašković i drugi. Nakon što se po drugi put vratio iz Turske proglašen je kraljevim namjesnikom i ostrogonskim nadbiskupom. Umro je 15. lipnja 1573. u Trnavi gdje je i pokopan. (Usp. Novaković – Vratović, 1979; Birnbaum, 1993)

1.2. Andrija Rapicij (Andreas Rapicius)

Andreas Rapicius (Ivan Andrija Rapicij, Andrea Rapicio ili Rapiccio) rođen je 2. prosinca 1533. u Trstu. Prvo obrazovanje stekao je u Kopru, Padovi i Beču. Godine 1554. kao doktor znanosti vraća se u zavičaj te se vraća u rodni Trst. Tijekom studija posvetio se klasičnom latinskom pjesništvu, posebno književnosti Horacija, Ovidija i Vergilija. Tršćanske su vlasti ga 1555. ponovo poslale u Beč gdje postaje tajnikom rimsko-njemačkoga cara i kralja hrvatskougarskoga Ferdinanda I. Rapicij je u Beču obavljao unosne funkcije pa je tako sinu Ferdinanda I., caru Maksimilijanu II. bio tajnik, a nadvojvodi Karlu dvorski savjetnik. Godine 1556.

nakon smrti tršćanskoga biskupa Ivana VII. nadvojvoda Karlo na to je mjesto imenovao Rapicija. U biskupa je promaknut 1567. godine, što je izuzetno utjecalo na njegov kasniji život, a na koncu i smrt. Rapicij je objavio dvije knjige pjesama i epigrama, poemu *Histria* te nekoliko oda; tiskao je i tri latinske rasprave s područja građanskoga prava. (Usp. Biletiće; 2002)

2. Dosadašnje izdanje pisama

Većina Vrančićevih pisama objavljena je u već spomenutome mađarskom izdanju Szalay-Wenzel iz 19. stoljeća.¹ Izdanje sadrži Vrančićevu korespondenciju od 1538. do 1573. godine kronološkim redom unutar volumena VI do XI. Volumen XII okuplja pisma, i drugu građu, ali u njemu se ne poštuje kronološki redosljed. Iako je riječ o izuzetno vrijednome izdanju, ipak u njemu nedostaje kritički aparat, odnosno u njemu se nalazi čisti tekst pisama bez popratnih informacija o rukopisima, izvorima ili realijama, a nerijetko se mogu uočiti ispuštanja, kriva čitanja i tiskarske grješke. Što se tiče pisama Antuna Vrančića i Andrije Rapicija valja spomenuti da se pet pisama nalazi u mađarskome izdanju, dok jedno Rapicijevo, iz nama nepoznatih razloga, nije objavljeno i ono je sačuvano samo u izvorniku. Kako bi se dobio bolji uvid u stanje rukopisne građe, posegnulo se za izradom kritičkoga izdanja toga Vrančićeva epistologrfskoga korpusa. Izdanje će stoga biti, za razliku od mađarskoga izdanja, opremljeno kritičkim aparatom u kojem će se navesti Vrančićeve, Rapicijeve ili pisareve intervencije u rukopisu (emendacije, marginalne bilješke itd.). U nastavku se kratko opisuju načela izdanja.

3. Načela izdanja

U radu se donosi kritičko izdanje triju pisama Antuna Vrančića i triju pisama Andrije Rapicija napisanih na latinskome jeziku. Tekst je priređen prema rukopisima iz Nacionalne knjižnice Széchényi u Budimpešti koji se nalaze pod signaturom *Fol. Lat.* 1681. *Antonii Verantii epistolae*

1 Potpuna bibliografska jedinica: Verancsics Antal (1857 – 1875) *Összes munkái*, sv. 1 – 12, Budimpešta, u seriji *Monumenta Hungariae historica* (= *MHH, series II.* t. II, III – VI, IX, X, XIX, XX, XXV, XXVI, XXVII).

autographae, copiae epistolarum eiusdem ac regestrum litterarum et epistolarum Antonii Verantii [Verancsics], aliaque monumenta politica et literaria ad personam suam pertinentia. 1538 – 1573. Editio princeps je doživjelo pismo Andrije Rapicija za koje imamo samo datum dok godina nije navedena.

Pisma su poredana kronološki, a ispod svakoga rednog broja pisma na sredini se stranice nalazi folijacija koja se zatječe u rukopisima. Oznaka poput ove *S 1681/1* odnosi se na signaturu knjižnice Széchényi i prvi volumen od sveukupno četiri. Oznake (A) i (S) koje se nalaze u nastavku ukazuju da je riječ o autografnom pismu (A), odnosno pismu koje je pisao pisar (S). Datum i mjesto nastanka pisma nalazi se u nastavku nakon signature. Te su oznake donesene od priređivačica izdanja.

Što se tiče grafije, u tome se izdanju dosljedno prenose sve osobitosti. Dosljedno se pišu inačice dvoglasa *ae*, a također se poštuju pisanje dvoglasa *oe*. Glasovi *v* i *u* dosljedno su zabilježeni. Ne intervenira se u pisanju, odnosno izostanku aspiracije, bilježenju grafema *y* umjesto klasičnog *i* i obrnuto (*girum* – *gyrum*). Ako su u rukopisu pronađene kratice, razrješavale su se bez upozorenja. Ne ispravlja se nepravilna uporaba duplih konsonanata niti asimilacije uz *qu* (*nunquam*, *tanquam* itd.). Velika i mala slova nastojala su se pisati prema suvremenim pravopisnim standardima, te tamo gdje nije bilo potrebe umjesto velikoga pisalo se malo slovo. Interpunkcija se također nastojala modernizirati kako bi pisma bila lakše čitljiva današnjemu čitatelju.

Na posljatku, ispravili su se očiti autorski previdi. U kritičkome su aparatu bilježene naknadne intervencije samih autora pisama te eventualna kriva ili drugačija čitanja u mađarskome izdanju.

4. Latinski pravopis u ovome izdanju pisama

U ovome će poglavlju biti izdvojena Vrančićeva i Rapicijeva odstupanja od klasičnih normi latinskoga jezika radi saznanja o pravopisu i fonetici kakvu zatječemo u autografima Antuna Vrančića i Andrije Rapicija. Izdvojiti će se odstupanja od ispravnoga pisanja diftonga (najčešće *ae* i *oe*) te vokala (najčešće pisanje *i* umjesto klasičnoga *y* i obrnuto). Što se tiče konsonanata, analizirat će se pisanje tipično za humanističko vrijeme:

uporaba aspirata tamo gdje nije opravdana i obrnuto, pisanje *ti* umjesto klasičnoga *ci* i obrnuto itd.

Tablica 1.: Neklasične grafije u autografnome pismu Antuna Vrančića (1. studenoga 1558.)²

Grafija	Potvrde u autografu	Primjeri u ovome radu
ę umjesto ae ę umjesto ae	epistolę	1,18 ²
	Gallię	1, 13
	Germanię	1,13
	invidię	1, 8
	Italię	1, 13
	quę	1,28
	quęcunque	1,60
	sęculi	1,7; 1,42
ch umjesto c	charissime	1,31
quu umjesto cu	assequutus	1, 29
	quumque	1, 27

Tablica 2.: Neklasične grafije u autografnim pismima Andrije Rapicija (9. siječnja 1560. i 21. veljače 1560?)

Grafija	Potvrde u autografima	Primjeri u ovom radu
ę umjesto ae ę umjesto ae	Cęsari	4,16
	Florentię	4,21
	Nęc	4,14
	Pręter	6,6; 6,19
	Vienneę	4, 28; 6,23
ti umjesto ci	Gentilitia	4,21
ci umjesto ti	Nuncios	4,19
	Renunciatum	4,20

² Brojevima su redom označeni: broj pisma i broj retka u ovome izdanju.

5. Osvrt na leksik u pismima Antuna Vrančića

Budući da se u radu obrađuju tri Vrančićeva pisma (od ukupnoga korpusa od oko osamsto pisama) te tri Rapicijeva (o čijem epistolarnom korpusu ne znamo mnogo), ne će se ulaziti u analizu jezika jer ovaj je korpus, premda čini zaokruženu priču u korespondenciji ove dvojice humanista, ipak samo mali dio njihova epistolarnoga opusa (Vrančićeva sigurno, a moguće i Rapicijeva). Stoga će se u nastavku navesti u natuknicama kategorije leksika koje se odnose na rjeđe pojave.

Crkveni leksik

cardinal (1,37), *catholicus* (5,43), *christianus* (1,46), *daemon* (1,48), *ecclesia* (5,44), *episcopus* (3,53), *pastor* (5,44) *resurgo* (5,45), *theologus* (1,44).

Vojno-politički termini

archidux (3,8).

Grecizmi (neke su riječi ujedno i pjesnički i poklasički izraz)

bibliopola (1,58), *calamus* (1,28), *diploma* (1,40), *elegi* (1,20), *encomium* (3,44; 5,18) *pathetica* (3,44), *typographus* (1,58).

6. Osvrt na leksik u pismima Andrije Rapicija

Kao i na primjeru Vrančićeva tri pisma, u nastavku će se navesti u natuknicama kategorije leksika koje se odnose na rjeđe pojave.

Crkveni leksik

clerus (2,46), *christianus* (2,118), *christianitas* (2,121), *praesul* (2,109).

Vojni termini

archidux (2,30; 2,59), *bombarda* (2,106).

Umanjenice

aliquantulum (2,20), *clientelus* (2,126), *diuerticula* (2,48), *paruulus* (2,46), *siphunculus* (2,84).

Grecizmi

emblema (2,91), *gigantomahia* (2,99), *gyrus* (2,33), *hipposclopista* (2,28), *lemma* (2,83), *monomachia* (2,48), *zona* (2,50).

Leksik kasnih autora i rijetke riječi

beare (6,18), *bracteola* (2,96), *cantilare* (2,68), *dedecoriosus* (2,62), *displosus* (2,29), *suggrunda* (2,47), *umbella* (2,67).

Pjesnički leksik

crepusculo (2,80), *taenia* (2,78).

7. Kratak sadržaj pisama

7.1. Pismo Antuna Vrančića Andriji Rapiciju, 1. 11. 1558.

Povod za dopisivanje koje iščitavamo iz ovoga pisma jest mišljenje o djelu talijanskoga humanista Aonija Palearija. Kroz čitavo se pismo naimprovizirano provlače Vrančićeve pohvalne riječi o stilu Palearijeva pisanja, no ne spominje se izrijekom o kojem je djelu riječ. Spominje Vrančić doduše na početku da je čitao „pisma većeg broja učenih ljudi“, ali da ga je najviše u toj vrsti oduševio Palearije. Na samom kraju pisma Vrančić napominje kako mu vraća „Palearija“, misli dakako pritom na neko njegovo djelo te moli Rapicija da mu opet po nekome pošalje neku Palearijevu knjigu ako naleti na koju u knjižari ili tiskari.

7.2. Pismo Andrije Rapicija Antunu Vrančiću, 14. 11. 1558.

Rapicije se Vrančiću javlja iz Praga gdje je došao zbog održavanja Sabora na kojem je sudjelovao car Ferdinand I. u studenome 1558. godine. U čitavome pismu Rapicije u detalje opisuje taj događaj: procesiju klera, mnoštvo ljudi svake dobi i spola, dolazak Ferdinanda do „Mosta“, za pretpostaviti Karlova mosta, te brojna svečana događanja koja su se mogla u tome trenutku vidjeti u Pragu. Na kraju pisma Rapicije javlja Vrančiću kako je do njega došla vijest o smrti Karla V. te kako čitav dvor zbog toga tuguje.

7.3. Pismo Antuna Vrančića Andriji Rapiciju, 17. 7. 1559.

Ovo je pismo Vrančićev odgovor na prethodno Rapicijevo i u njemu se Vrančić najprije zahvaljuje na opsežnome opisu svečanosti Sabora koji je predvodio Ferdinand I. Nakon osvrta na dobiveno pismo, Vrančić prelazi na temu govora koji je Rapicije održao na pogrebu Carla V. Ne štedi ni ovaj put Vrančić riječi pohvale tako da se njegovo mišljenje proteže gotovo čitavu stranicu, odnosno do kraja pisma.

7.4. Pismo Andrije Rapicija Antunu Vrančiću, 9. 1. 1560.

Početakom 1560. godine Rapicije se javlja Vrančiću opet zbog prije spomenutoga talijanskog humanista Aonija Palearija. Rapicije naime šalje Vrančiću Palearijevo pismo i knjigu po Franciscu Belgramoniju. Tu je istu knjigu, kako se iz pisma može zaključiti, poslao i caru Ferdinandu. Pred kraj, Rapicije se kratko osvrće na događaje u Italiji, Španjolskoj i Engleskoj.

7.5. Pismo Antuna Vrančića Andriji Rapiciju, 21. 2. 1560.

U veljači Vrančić odgovara Rapiciju i na početku mu javlja kako je 28. siječnja primio njegovo pismo, Palearijevo pismo i knjigu te nastavlja s pohvalnim riječima o Palearijevu pisanju, a potom se osvrće na knjigu koja je trebala doći u ruke Ferdinanda I. Kratkim rečenicama Vrančić odgovara na novosti koje mu je Rapicije javio u prethodnome pismu te završava prilično konvencionalnim riječima prijateljske ljubavi koju gaji prema Rapiciju.

7.6. Pismo Andrije Rapicija Antunu Vrančiću, 1. 2. 1560?.

U ovome relativno kratkom pismu, za koje nismo sigurni koje je godine poslano, Rapicije u stvari šalje preporuku Vrančiću za mladića Vincenza Scrofu. Ne znamo točno o kojem je mladiću riječ, no zasigurno je bio vrstan kako možemo zaključiti iz pohvalnih Rapicijevih riječi. Pismo je prigodno pa je u takvu tonu i stilu pisano.

Zaključak

Primarni cilj ovoga rada bila je izrada kritičkoga izdanja prijateljskih pisama Antuna Vrančića i Andrije Rapicija. U uvodnim se poglavljima dala osnovna informacija o dvama adresatima, dosadašnjem izdanju i rukopisima pisama. Osim toga ukazalo se na temelju šest razmjennih pisama i na neke osobitosti latinskoga jezika te dvojice humanista u odnosu na klasični latinitet. Budući da se u ovome radu bavilo jednim malim dijelom Vrančićeve korespondencije, nije se donosila detaljnija analiza jezika i stila, a vjerojatno i Rapicijeve (nemamo točan podatak o broju njegova epistolarnog opusa).

Pisma koja smo izdvojili pravi su primjer humanističkoga intelektualnog dopisivanja u kojem se raspravlja o književnim djelima te se valoriziraju i razmjenjuju radovi i knjige. Vrančić i Rapicije su upravo iz tih i takvih interesa održavali kontakt i razmjenjivali pisma čije kritičko izdanje donosimo u ovome radu.

Izvori

- MS: S 1681/1, ff.493 – 498
- MS: S 1681/2, ff. 90 – 93v
- MS: S 1681/2, ff. 523. – 524
- MS: S 1681 /4 ff.66 – 67v
- MS: S 1681/ ff.64 – 65v
- MS: S 1681/4 ff.131

Literatura

- BILETIĆ, BORIS (2002) *Glasi književne Istre: izbor studija, ogleda i kritika o suvremenoj hrvatskoj književnosti u Istri (do 2000.)*, Nova Istra, Pula.

- BILETIĆ, BORIS (2002) „Antun Kalac i njegov hrvatski prepjev Rapičijeve poeme Histria“, *Umjetnost riječi*, Zagreb, god. XLVI, br. 1 – 2, str. 41 – 58.
- BIRNBAUM, MARIANNE D. (1993.) *Croatian and Hungarian latinity in the Sixteenth Century*, Most/The Bridge, Zagreb – Dubrovnik.
- CVITANOVIĆ, IVAN (1974) „Pjesnik vjere i nade“, *Crkva u svijetu*, god. IX, br. 1, str. 95 – 96.
- KOLUMBIĆ, NIKICA (1991) „Humanistički krugovi kao čimbenici nacionalne i europske duhovne integracije“, *Dani Hvarškoga kazališta*, Zagreb, god. XVII, br. 1, str. 17 – 27.
- NOVAKOVIĆ, DARKO (1995) *Sentimentalni odgoj. Antun i Faust Vrančić*, Gradska knjižnica „Juraj Šižgorić“, Šibenik.
- NOVAKOVIĆ, DARKO – VRATOVIĆ, VLADIMIR (1979) *S visina sve, Antun Vrančić*, Globus, Zagreb.
- PETRIĆ, HRVOJE (2002) „Je li Janus Pannonius (1434. – 1472.) rodom iz Komarnice u Podravini?“, *Podravina*, Koprivnica, god. I, br. 1, str. 75 – 82.
- SORIĆ, DIANA (2015) „Pitanje datuma rođenja hrvatskog humanista i ugarskog primasa Antuna Vrančića“, *Croatica Christiana Periodica*, Zagreb, god. XLIX, br. 75, str. 37 – 48.
- SORIĆ, DIANA (2012) *Obiteljska korespondencija Antuna Vrančića: kritičko izdanje rukopisa i jezičnostilske osobitosti*, doktorska disertacija, Zadar.
- TANTA, IVAN (2003) *Hrvati koji su stvarali Europu*, Stari grad, Zagreb.